

Младите хора от гетото

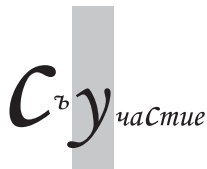
Поредица „Хоризонтално общество“

Сдружение „Съучастие“

Поредица „Хоризонтално общество”

Младите хора от гетото

Възможности и нагласи за интеграция на младите хора от
ромските махали в гр.Варна

ВАРНА
2007

Името на поредица „Хоризонтално общество” е заимствано от едноименната книга на Лоранс Фридман, който определя едно общество като „хоризонтално”, ако преди всичко е способно да осигури на хората свободата да се асоциират.

Това е поредица за съучастието на хората в процеса на трансформиране на вертикално изграденото ни общество в хоризонтално.

МЛАДИТЕ ХОРА ОТ ГЕТОТО

Проучване

© Автор: Илиян Ризов

Отговорен редактор на поредица „Хоризонтално общество”:
Илиян Ризов

Рецензенти: проф. д-р Иван Иванов, доц. д-р Янка Тоцева

Дизайн: Ивайло Георгиев

© Издател: Сдружение „Съучастие”
ISBN 978-954-9686-07-4

Съдържание

Увод	5
1. Младите хора и образованието	8
1.1. Отношение към образованието	8
1.2. Достъп до образование	12
1.2.1. Достъп до формално образование	12
1.2.2. Достъп до професионално образование	14
1.2.3. Достъп на безработни до програми за професионално обучение	16
2. Младите хора и пазара на труда	18
2.1. Познаване на професиите и възможностите за кариерно развитие	18
2.2. Активност на пазара на труда	20
3. Чувство за перспектива и готовност за трансформация на младите хора	22

Настоящото проучване е извършено на основата на проведени интервюта с фокус групи от млади хора (15-25г.), живеещи в ромските махали на гр.Варна („Максуда”, кв.„Аспарухово”, кв.„Вл.Варненчик”, с.Каменар), както и с представители на неправителствени организации, работещи в ромска общност.

Проучването е проведено с помощта на ромските медиатори на сдружение „Съучастие”.

Използвани са данни от предишни проучвания на сдружение „Съучастие” по Програма „Леонардо Да Винчи” на Европейския съюз и Програма “Реформа за повишаване на благосъстоянието на децата в България” на МТСП.

Увод

Ромското гето не е хомогенно цяло. През последните години то се „разви” и вече не се населява от сравнително еднакво бедни хора. Социалната структура на гетото е станала по-разнообразна в сравнение с годините от началото на прехода. Това е очевидно дори на пръв поглед. На фона на бедните, достроявани къщи, се открояват новопостроени домове, които респектират с големината и фасадата си. В повечето случаи те не са функционални, но демонстрират възможностите на своите стопани. По инфраструктурата на гетото лесно можем да се ориентираме в социалната структура на населяващите го. Въпреки че гетата се „развиват”, повечето хора там живеят в крайна бедност и абсурдно лоши здравни и социални условия.

По правило гетото е място, в което хората живеят в относително затворена общност от гледна точка на възможностите за позитивна социална трансформация и, същевременно, гетото е отворена общност за практикуване на различни видове рисково поведение. Генерирането на рисково поведение в гетото не е проблем само на хората от самото гето. Значителна част от ресурсите, които поддържат различните видове рисково поведение там, могат да се открият в т.нар. „интегрирана” част на обществото, която непрекъснато „изнася” в гетото различни видове незаконни практики.

Гетата обикновено разполагат със своята мрежа от дилъри на наркотици, сводници и проституиращи жени, които могат да бъдат част от по-големи мрежи. Практика е хората от други социални и етнически групи на обществото да посещават гетата, за да търсят различни видове незаконни услуги.

В демографско отношение населението на гетата се характеризира с висока раждаемост и ниска брачност.

Популярно е да се живее на съпругески начала без брак.

Голяма част от децата в гетата на възраст от 2 до 6г. са необхванати от детски градини. Причините за това са както в заболяемост на децата, така и в неумението на родителите да видят възможностите, които предоставят предучилищните заведения за здравето и развитието на техните деца. Фактор за слабата посещаемост на детските градини и училища е съществуващата сред ромите традиция момичетата да се грижат за по-малките деца в семейството, а след като навършат 12-13 години самите те често да стават майки.

Част от младите хора в ромската общност са непълнолетни родители (от 14 до 18 г.). Равнището им на родителски умения е изключително ниско и този факт крие риск за нормалното отглеждане и възпитание на техните деца.

Освен това, поради своята социална незрялост и преждевременна родителска отговорност, тези млади хора задълбочават своята социална изолация, която се отразява върху вземането на отговорни решения, свързани с тяхното лично и професионално развитие и развитието на техните деца.

Повечето младите хора от ромските гета живеят в относително затворени общности. Те са включени в интензивни вътрешногрупови взаимодействия и проявяват висока чувствителност към усвояване на рискови модели на поведение.

* * *

Настоящото проучване няма претенциите да предлага общовалидни оценки, свързани с живота и проблемите на младите хора от ромска общност. Ние осъзнаваме, че това е невъзможно, дори и заради факта, че не всички, които живеят в условията на гето, споделят начин на живот и мислене в стил „гето“.

Проучването има за цел да установи определени тенденции в отношението на младите хора от ромските гета към образованието и пазара на труда, да улови типични за „гетото“ начини на живот, жизнени линии и нагласи.

Проучването е опит да дадем отговори на въпроси, които екипът на сдружение „Съучастие” не веднъж си е задавал в процеса на работа с младите хора от ромските махали на гр.Варна

В годините, през които работихме по различни проекти, свързани с човешките права, образованието и здравеопазването в ромска общност, разбирахме все по-добре, че понятието *интеграция* за младите хора не е толкова абстрактно. Много от тях все по-ясно осъзнават, че не културните, а социалните различия са в основата на тяхната маргинализация и все по-често търсят перспективи за интеграция в обществото. Въпреки това, за повечето хора от двете страни на границата на гетото образът на интеграцията е все още неясен. Дискриминационните нагласи продължават да доминират в отношенията между хората и това не може да не ни тревожи, защото срещу всяка проява на дискриминационно мислене стои една неосъществена възможност за промяна.

Надяваме се, че оценките на младите хора от ромските махали в гр.Варна, отразени в настоящото проучване, ще дадат допълнителни аргументи в полза на перспективата да живеем в общество без гета и с повече хоризонтални вектори.

1. Младите хора и образованието

1.1. Отношение към образованието

Отношението на ромите към образованието е една от най-често обсъжданите теми в обществото, която обикновено се интерпретира на основата на малко информация и много предубеждения. Дискусиите обикновено приключват с предизвестения извод, че ромите не искат да учат, без да се казва нищо за достъпа на ромите до образование и за качеството на самото образование.

Резултатите от интервютата, които проведохме с фокус-групи от млади хора, живеещи в ромските махали на гр.Варна, ни дават основание да открием два приоритета в отношението им към образованието: като средство за придобиване на грамотност („да знаеш да четеш и пишеш”) и като условие за придобиване на професия. По-голяма част от интервюираните млади хора свързват формалното образование с тези две негови предназначения. По този начин младите хора от гетата очертават един изключително прагматичен подход към функциите на образованието, който като че ли остава недооценен от образователните политици.

Този подход на младите хора към образованието може да се обясни отчасти с недостатъчната функционалност на общата образованост, която, ако за етническите българи има значение от гледна точка на продължаване на образованието, за голяма част от ромите остава неразбрана и ненужна. Въпреки това, тезата: „Ромите ги мързи да учат!” (споделяна от много представители на останалите етнически групи) е невярна и е резултат преди всичко от етноцентристки предубеждения, както и от неразбирането на факта, че формалното образование в България е отчуждено от своите потребители. Съвсем естествено, тази отчужденост се проявява най-драстично по отношение на тези, които в езиково, социално и културно отношение стоят по-далеч от

официалните, масови и общоприети начина на живот в България.

На спомената теза, че ромите не искат да се учат, може да се противопостави друга теза, която, според представители на неправителствения сектор, по-адекватно отразява съществуващото отношение на ромите към образованието, а именно: „Ромите учат, ако образованието им гарантира постигане на близки цели”.

Без да навлизаме подробно в социално-психологическите измерения на начините на живот на ромите, ще споменем само, че хората от гетата имат непосредствена визия за своята жизнена перспектива много близка до тази на своите родители. От своя страна, жизнената перспектива, която се предава от поколение на поколение е силно „съкратена”. Външните наблюдатели на начините на живот на ромите често стигат до констатациите, че „ромите сякаш бързат да живеят” (оттам и впечатлението, че са радостни, безгрижни и т.н.), че по-рано съзряват и др. В действителност, животът на ромите е физически съкратен (по-ранна смъртност) и с по-ранно стареене (поради социално-икономически условия на живот). Социо-културните събития в живота на ромите (празници и инициации за порастване и др.) следват тези факти и утвърждават модели на поведение, които са в разрез с общоприетите норми на поведение и често пъти са в конфликт с основни човешки права (и в частност - с правата на детето). Ранните „бракове” са типичен пример в това отношение.

Социалната зрялост на младите хора очевидно не е необходимо изискване за създаване на семейство, тъй като младото семейство разчита икономически на подкрепата на своите родители. Брактът се оказва дело повече на възрастните, отколкото на самите млади хора. (Без това да означава, че младите нямат право на предпочитания при избора на партньор.)

Икономическата подкрепа и грижата за децата са основна грижа на родителите на младото семейство

(тенденция, която съществуваше през изминалите десетилетия и при останалите етно-културни общности в България). Много често в описанията на типичната линия на живот, периодът след 30-та година (особено за мъжете) се посочва като период на грижи за децата, като се имат предвид именно внуците в семейството.

На въпрос към интервюираните лица да очертаят типичната за общността „линия на живота” беше предложен с известни вариации следния модел:

- За мъжете:

7-15г. – учене; напускане на училище; безработен и работа „ден за ден”;

15-20г. – учене; създаване на семейство; безработен и работа „ден за ден”;

20-30г. - грижа за семейството; безработен и работа „ден за ден”;

над 30г. - грижа за внуците; работа.

- За жените:

7-15г. – учене; напускане на училище; грижа за другите деца в семейството;

15-20г. - учене; създаване на семейство; безработна и работа „ден за ден”;

20-30г. - грижа за семейството; безработна и работа „ден за ден”;

над 30г. - грижа за внуци.

Недостигащите финансови средства са сред най-често посочваните причини за напускане на училище. Анализът на резултатите от проведените интервюта с млади хора от ромските гета показва, че в много случаи тези причини са „мотив”, „оправдание”, а не винаги действителни причини.

Причините за ранното напускане на училище са не само икономически, но и социо-културни. Много често, очакванията на родителите за „преждевременно” порастване на техните деца, социално-психологическият натиск, че това

трябва да се случи в приетите от общността възрастови периоди, традиционната взаимна обвързаност на хората от гетото със задължения (предимно финансови) и взаимни оценки, е мощен фактор за предприемане на житейски избори, които противоречат на действителните интереси на личността.

На фона на тази картина се откроява фактът, че повечето млади хора пряко обвързват образоваността на човека с неговата по-нататъшна съдба. Въпреки че за мнозина от тях този личен извод е съпроводен с много условности и позоваване на примери, илюстриращи обратната теза, той присъства в масовото съзнание на ромите от гетата. Този факт заслужава внимание, тъй като мнозина етнически българи и представители на други етнически групи в България се съмняват, че хората от ромска общност са в състояние да разглеждат човешкото развитие като функция на образоваността. Заради това и предлагат неадекватни решения, свързани с образованието на ромите, а когато се провалят, правят изводи като: „на ромите нищо не може да им помогне” и спрямо тях „трябва да се вземат принудителни мерки”. Проблемът, според интервюираните лидери на НПО, е не толкова в отношението на ромите към образованието, колкото в краткосрочната перспектива, която те си отреждат за постигане на важни житейски цели и събития

В потвърждение на направените тук изводи можем да посочим и факта, че резултатите от интервюта с фокус-групи от млади хора от гетата показват, че с по-голяма популярност сред тях се ползва възможността за професионално образование, отколкото възможността за получаване на общо средно образование. Младите хора от общността, които посещават професионални училища, обикновено са популярни в общността и положително оценявани от техните връстници.

Както вече посочихме, за повечето млади хора е ясно, че равнището на образование е в корелация с трудовата им реализация. Въпреки това, осъзнаването на този факт в

повечето случаи не предопределя техните житейски избори, които обикновено са подчинени на други избори.

1.2. Достъп до образование

1.2.1. Достъп до формално образование

На първо място трябва да отбележим, че в България е признато правото на децата на образование. Дали това право обаче е гарантирано? Разбира се, никой в България не забранявана на ромите да ходят на училище и все пак дали това е съвсем вярно?

Повод за изказаните съмнения представителите на НПО намират във факта, че предучилищното образование в България не е безплатно и не е достъпно за най-бедните слоеве от населението. От няколко години насам подготвителните групи (последната група в детската градина) и подготвителните класове в училищата са задължителни (но отново не са напълно безплатни за родителите). Тези форми за подготовка на децата за училищна готовност не успяват да компенсират огромните дефицити в развитието на децата, които до този момент не са посещавали детска градина. По правило това са децата от ромски произход, които не владеят български език и образователните програми не са съобразени с този факт.

Най-фрапиращ е примерът с обучението по български език. Програмите за обучение по български език в подготвителните групи и класове следват логика, основаваща се преди всичко на презумпцията, че децата, за които те са предназначени, са от категорията на т.нар. „билингви”. Това убеждение толкова дълбоко е залегнало в професионалните възприятия на специалистите, че те рядко се запитват дали децата, с които работят (или, за които пишат) действително са деца-билингви. Например, ромските деца от с.Каменар (община Варна) не са билингви, защото, освен майчиния си език (определян от общността като турски език), те не знаят

друг език. Резултатите от проведените тестове с деца на 3-4г., родени през 1996г., показва, че българският език в повечето случаи е напълно неразбираем за тях.¹

Налага се изводът, че както за децата в с.Каменар, така и за още много други деца в Република България, българският език трябва да се преподава като чужд за тях език. За педагозите, които работят с деца без никакъв българоезичен опит, отдавна е ясно, че образователните програми и методики, които все още настойчиво им се предлагат в тези случаи, не отчитат познавателната реалност на техните ученици. В резултат на това, на децата от ромски произход не се гарантира равен шанс за образование, защото те влизат в училище, едва проговорили български език, докато техните връстници от българската етническа група вече знаят повечето букви от българската азбука и не рядко могат да четат. Никой не може да отрече, че познавателните затруднения в училище са едни от най-сериозните фактори, предизвикващи ранното отпадане на ромските деца от училище. Последствията от това са очевидни, а именно: отсъствието на образование, или ниското равнище на образование ограничават достъпа на ромите до следващите степени на образование, както и до системата на професионално образование, и в следствие възпрепятстват овладяването на престижни професии, изискващи висок образователен ценз.

¹ Изследването е направено с целевата група на проект, реализиран от сдружение „Съучастие” в рамките на Програма „Реформа за повишаване на благосъстоянието на децата в България” на МТСП.

1.2.2. Достъп до професионално образование

Условията, които са посочени в Закона за професионално образование и обучение (ЗПОО) за минимално образователно равнище за започване на обучение за придобиване на съответните степени на професионална квалификация, ограничават достъпа на ромските деца до системата на формалното професионално образование.

Според директори на училища с преобладаващо ромски деца най-често учениците отпадат от училище в V и VI клас. Това прави невъзможно включването на една огромна част от ромските деца дори в програма за начално професионално обучение, тъй като тя изисква учениците да са завършили най-малко VI клас. Като се има предвид, че 27,4% от ромските деца са със завършено начално образование (според данни на НИС през 2001г.), може да се направи извода, че образователният ресурс на повече от $\frac{1}{4}$ от ромските деца остава неизползван за тяхното бъдещо развитие.

В отговор на този проблем, би трябвало да се преразгледат програмите за професионално образование и изискванията към тях, заложиени в ЗПОО.

Наше проучване сред професионалните училища показва, че в редки случаи професионалните училища разкриват ПТУ-паралелки. Това е единствената възможност деца със завършен VI клас да придобият някаква професия.

Причините, според директори на професионални училища, са преди всичко в нежеланието на учителските колегии да работят с деца, които имат ниско образователно равнище. Други причини, които посочват представителите на професионалното образование, са свързани с трудностите, произтичащи от централизираното управление на образователната система в България. Ако едно професионално училище иска да разкрие ПТУ-паралелка то трябва да иска разрешение от Министерство на образованието. Очевидно е, че професионалните училища ще бъдат мотивирани да работят по-гъвкаво чрез формите на

ПТУ, ако имат финансови стимули, и ако тяхната политика е част от общинската политика в сферата на образованието и на пазара на труда.

Курсовете, които се предлагат от професионалните училища, за обучение на възрастни над 25 години също са недостатъчни. По данни от наше проучване само 30% от професионалните училища в гр.Варна предлагат курсове за обучение на възрастни след 25 години.² Тези курсове обикновено са предназначени за специализиране в определено професионално направление, или за придобиване на нова професионална квалификация. Към тях се насочват повече мъже и жени, които имат работа, отколкото безработни. Провеждането на тези курсове се инициира преди всичко от Борсата по труда и от неправителствени организации. Работодателите по принцип не проявяват интерес към формите на обучение в системата на професионалното образование, но според директори на професионални училища през последните години се забелязва обратната тенденция.

Във връзка с посоченото проучване установихме също, че работещите мъже, които посещават курсове за висока професионална квалификация и за придобиване на нова професия, са повече от работещите жени - 75% за мъжете срещу 25% за жените. Сред безработните, които за първи път се опитват да намерят работа и посещават курсове за професионална квалификация и преквалификация, мъжете са 34.5%, а жените - 65.5%. Мъжете са по-активни от жените (60% срещу 40%) в посещението на курсове за професионална квалификация и преквалификация, когато са от дълго време безработни. Липсват данни за етническото

² *Проучването е направено по проект „European Net for Mainstreaming”, финансиран от Програма „Леонардо Да Винчи” на Европейския съюз.*

разпределение на обучаваните, но със сигурност може да се каже, че ромските мъже също са по-активни от ромските жени. Последните обаче заслужават специално внимание, тъй като проблемът със социалната изолация при тях е най-изострен.

Обикновено ромските жени започват работа след 30 години, когато вече имат внуци. Семейството се е увеличило, ангажираността им в дома също, а финансовите средства обикновено не са се увеличили. Търсенето на работа, която да е нискоквалифицирана, да не изисква образователен ценз и същевременно да дава възможност на жената да продължи да се грижи за дома и за своите внуци, е изключително трудна задача. Като прибавим обстоятелството, че жените не са равнопоставени на пазара на труда, дори само заради това, че по правило напускат по-рано училище, отколкото мъжете, постигането на тази задача изглежда непосилно. Разбира се, значителна част от ромските жени имат своите предимства пред мъжете. Често пъти те са по-отговорни и намират по-добър прием от работодателите, защото сред жените случаите на зависимо и криминално поведение са по-редки.

1.2.3. Достъп на безработни до програми за професионално обучение

Във връзка с изясняването на въпроса за ефекта от програмите за професионално обучение проведохме интервюта с екипа от медиатори и аутрич-работници на сдружение „Съучастие”. Той се състои от 10 човека (различни по възраст и пол) от ромска общност, които в качеството си на пара-професионалисти предоставят социални и здравни услуги в своята общност.

Интервюираните лица еднозначно потвърдиха, че интегрирането на хората от ромска общност на първо място преминава през тяхното обучение за овладяване на професия (занаят). По време на интервюта беше дадено прагматично, и в някаква степен минималистично, „определение” за

интегриран човек от ромска общност с ниско образователно равнище. Според респондентите, това е човек, който като регистриран в бюро по труда получава предложение за безплатни курсове за овладяване на професия (занаят). След като завърши курса, получава сертификат за професия (занаят) и, в последствие, работи по трудов договор.

Според мнението на интервюираните, около 70% от безработните роми, които посещават курсове за придобиване на професия (занаят) ги завършват, ако с това им се гарантира работното място. Не стои така проблемът с курсовете за придобиване на грамотност, които се предлагат от бюрата по труда. Общо е мнението, че тези курсове не са много ефективни, тъй като резултатите от обучението не са пряко свързани с намирането на работа. Затова мотивацията на обучаваните е много ниска и значителна част от тях не завършват курсовете.

Според служители от борсите по труда, безработните, които посещават курсове за овладяване на професия в повечето случаи са от ромски произход. Точни данни за това отсъстват. По експертни оценки на работещите в бюрата по труда, мотивацията на обучаваните не е висока. Работещите в бюрата по труда обикновено споделят убеждението, че „ромите нямат интерес да се обучават и с това се обяснява в повечето случаи неуспешността на една или друга програма за професионално обучение на безработни с нисък образователен ценз”.

2. Младите хора и пазара на труда

2.1. Познаване на професиите, образователните изисквания към тях и възможностите за кариерно развитие

Интервюираните млади хора от ромските гета показват сравнително добра осведоменост по отношение на професиите, които не изискват висок образователен ценз и са сравнително достъпни за практикуване. Прави впечатление обаче, че практически неграмотни млади хора имат високи изисквания спрямо заплащането на ниско квалифициран труд. Този факт е обясним с обстоятелството, че това са бедни мъже и жени, които са безимотни, нямат постоянни доходи и изключително трудно преживяват. От друга страна, претенциите към по-високо заплащане на ниско квалифициран труд се дължат донякъде и на ефекта, който имат криминално придобиваните доходи върху масовото съзнание в общността (факт, който с различна сила е валиден и по отношение на останалата част от българското общество).

За голяма част от населението в ромските гета не съществува ясна граница между криминален и некриминален труд. Съществува голяма толерантност към криминални дейности, които носят високи доходи. Повечето интервюирани лица се въздържат от осъдителни оценки по отношение на незаконните начини за осигуряване на доходи. Показателен например е фактът, че когато младите хора изброяват различни професии, заедно с легалните професии присъстват и такива като: „сводник”, „пласьор на наркотици”, „ченчаджия”, „дилър”, „мутра”, „мафиот”. Не са редки случаите, в които тези „професии” се посочват като единствените, които са достъпни и перспективни за хората от гетото.

Най-често посочвани професии и занаяти, които са относително достъпни за интервюираните млади хора са:

-
- **за мъжете:** общ работник, строител (кофражист, зидар), заваркаджия, корпусник, бояджия, тапетаджия, фаянсаджия, дърводелец, монтьор, фурнаджия (хлебар);
 - **за жените:** чистачка, миячка, продавачка, готвачка, шивачка, сервитьорка, танцьорка, работник по озеленяването, камериерка, гувернантка (детегледачка), фризьорка, козметичка.

На практика повечето от тези професии и занаяти могат да се упражняват в градски условия от хора, които са неграмотни, или имат ниска степен на образование.

Упражняването на тези професии и занаяти изискват професионално обучение, което повечето от интервюираните лица свързват не толкова с формалното образование, колкото с ученето на работното място, което в редки случаи е специално организиран процес.

По отношение на професиите, които изискват висок образователен ценз, и които най-често се посочват като престижни и законни (например, лекар, адвокат, учител), повечето от интервюираните лица имат представи, получени от непосредствения си опит като потребители, и в някаква степен, съществува недооценяване на възможностите за тяхното придобиване. От една страна, се изтъква препятствието на недостигащите финансови средства за семейството. А от друга страна, тези професии изглеждат непостижими, тъй като в представите на повечето хора от гетото те не са професии за тях, защото са „държавни професии” и „професии за българите”.

Интервюираните млади хора проявяват различна степен на осведоменост относно познаването на възможностите за усвояване на професии и занаяти. Тези, които са с незавършено основно образование (особено момчетата) по-рядко посочват образователни институции, където биха могли да придобиват професии и занаяти. Като източник на придобиване на професии и занаяти, по-често те посочват самото работно място. Възможностите за усвояване

на професии и занаяти се свързват не толкова с ученето в професионални училища, колкото с обучението им в професионални курсове. Тези две възможности за обучение са с различна тежест в зависимост от образователното равнище на интервюираните и необходимостта им от работа. Професионалните курсове се предпочитат от по-възрастни хора, които дълго време са били безработни.

Обикновено, единствените институции, които интервюираните млади хора посочват като източник за получаване на информация за начините за придобиване на определени професии и за професионално ориентиране, са местните дирекции „Бюро по труда” към Агенцията по заетостта. В много редки случаи се посочват частни трудови посредници и аналогични услуги, предоставяни по проекти на НПО. В повечето случаи младите хора посочват, че най-често те се информират чрез близки и познати в махалата. В редки случаи се посочва, че получават информация от социалния работник.

2.2.Активност на пазара на труда

Резултатите от проведените интервюта с фокус-групи от млади хора от ромските гета потвърждават недвусмислено установената зависимост между равнището на образование и личната активност на пазара на труда. Повечето от интервюираните млади хора, които са неграмотни, или имат незавършено начално образование, посочват, че не са търсили работа с помощта на бюрата по труда, или с помощта на други центрове.

Средната честота на търсене на възможности за придобиване на професия (занаят) от тази група млади хора е около един път до момента на интервюто. За младите хора със завършено начално образование и следващи степени на образование средната честота е 2-3 пъти и повече. Разбира се, обективни данни за активността на хората в търсенето на работа и обучение не могат да бъдат дадени тук, още повече че

в случая ние приемаме като показател за активност търсенето на информация от легитимни центрове (бюра по труда и др.).

По оценки на работещи в бюрата по труда, неграмотните млади хора със завършено или незавършено начално образование по-трудно напускат пределите на гетото. Обикновено техните източници на информация за работа са в махалата. Във всяко ромско гето съществуват неформални места, където търсещите работа се събират в очакване да бъдат наети „ден за ден“. Съществуват разбира се, и посредници („предприемачи“) на пазара на труда от общността, които обикновено са хора с по-гъвкави стратегии на поведение и в повечето случаи извършват тези услуги незаконно.

Младите хора с основно, незавършено и завършено средно образование са по-уверени и по-лесно се ориентират в потока от информация за предлаганите работни места и възможности за обучение. Техните източници на информация са по-разнообразни, например: вестници, частни трудови посредници и др.

3. Чувство за перспектива и готовност за трансформация на младите хора

При подготовката на интервютата с фокус-групи от млади хора, живеещи в ромските гета, си поставихме за цел да установим също какви очаквания и ориентации за промяна съществуват сред младите хора за един по-дълъг период от време. Избрахме три показателя: (1) нагласи на младите хора за продължаване на образованието; (2) нагласи за осигуряване на образование и професия на своите деца и (3) способност за реалистични предложения, свързани с решаването на проблема за ранното отпадане на ромските деца от училище и намаляването на безработицата в ромска общност.

По отношение на първия показател резултатите от проведените интервютата с фокус-групи показват, че младите хора осъзнават възможността да продължат образованието си, но за повечето от тях това е абстракция. Изключително редки са случаите, в които младите хора продължават своето образование. За съжаление и възможностите, които се предлагат от системата на формалното образование не са много.

По отношение на възможностите за продължаване на общото си образование, младите хора от ромските гетата между 15 и 20 години обикновено са информирани за съществуването на вечерно училище. В по-малка степен са запознати с възможността за „самостоятелна форма на обучение”.

Мотивацията на хората от ромска общност да продължат своето образование е много ниска. Нежеланието си обикновено те обясняват с възрастта, с неудобството от своите деца и внуци, със загубата на време, с финансиите, бедността и др. Част от тези причини биха могли да отпаднат, ако посочените по-горе форми за продължаване на образованието не бяха единствените, които се предлагат днес

от системата на формалното образование.

По отношение на втория показател (нагласите на младите хора за осигуряване на образование на своите деца) получените отговори могат основно да се типологизират, според образователното равнище на запитаните.

По-голяма част от неграмотните млади хора и тези с незавършено начално образование искат децата им да бъдат грамотни, но не поставят условие непременно да завършат основната образователна степен. Според тях, училището може да бъде задължително в рамките на началната степен. Младите хора от тази група в по-голяма степен, отколкото младите хора с по-висока образователна степен, са склонни да оставят децата си сами да преценяват до коя възраст да учат.

Младите хора с по-висока образователна степен очакват децата им да имат по-високо образование, склонни са в по-голяма степен да изискват това от тях и биха осигурили необходимите условия. Според повечето интервюирани лица със завършена основна образователна степен техните деца също трябва да имат основно образование.

Младите хора със завършено и незавършено средно образование по-често допускат възможността децата им да имат средно и по-високо образование, но са по-амбивалентни по отношение на проблема дали децата сами трябва да вземат решение докога да учат.

Подобно е развитието на желанията на интервюираните лица и по въпроса за това какви професии (занаяти) биха искали да упражняват техните деца. В основни линии очакванията за по-престижна професия нарастват с образователното равнище на интервюираните. Ако за споменатата първа група млади хора очакванията гравитират около упражняването на „незаконни професии” и законни нискоквалифицирани професии, за последната група – това са престижни професии, изискващи висше образование. Прави впечатление също, че с всяка следваща група нараства

увереността, че очакванията могат да се сбъднат. И все пак, за групата на завършилите средно образование може да се каже, че по отношение на професиите, свързани с упражняването на власт, съществува принципно съмнение, че това е възможно. В основата на тази констатация стои нагласата за съмнение в окончателното решаване (дори в по-дългосрочен план) на проблема за равнопоставеността на ромите в българското общество.

По отношение на стратегиите на обществото за решаване на проблема с ранното отпадане на ромските деца от училище и намаляването на безработицата в ромска общност, трудно можем да направим типологизация на получените отговори, според дефинираните тук групи. Фокус-групите, с които работихме, включват млади хора от 15 до 25 години, които нямат богат социален опит и, вероятно заради това, не можем да открием ясни тенденции, свързани с образователното

Разбираемо е оим равнище. чакването обаче, че хората с по-висока образователна степен ще формулират по-ясно проблеми и решения, свързани с едни или други обществени проблеми.

Като цяло, в отговорите на въпроса: „Какво трябва да се направи, за да посещават децата училище?“, могат да се открият следните ключови изказвания, дадени във фокус-групите: *„Ако родителите не искат децата им да учат, нищо не може да се направи.“*; *„Трябва родителите да настояват децата им да учат, даже би трябвало да полагат наказание.“*; *„Трябва да се мотивират родителите.“*; *„Трябва родителите да го осъзнаят и да подтикват децата си да учат.“*; *„Трябва да работя, за да настоявам детето ми да учи.“*; *„Трябва да се осигури добра работа на родителите, чийто деца учат.“*; *„Трябва да се помага материално и да има много информация.“*; *„Трябва да се плаща на учениците.“*

На въпроса: „Какво трябва да се направи, за да се

намали безработицата във вашата общност?”, се открояват следните ключови отговори, дадени във фокус-групите: „*Да се намери работа на безработните.*”; „*Бюрото по труда да намира повече работа.*”; „*Да се увеличат заплатите.*”; „*Да има повече работни места.*”; „*Да се отворят повече заводи и фабрики.*”; „*Нищо не може да се направи, сега като сме в Европейския съюз, хората ще отидат да работят в чужбина.*”; „*Да се изпратят хората на курсове за някакъв занаят и да задължат фирмите да не назначават без сертификата.*”; „*Трябва да се обърне повече внимание да изкараме курсове за работа, която ще бъде добре заплатена.*”; „*Първо трябва да се изучат хората, за да могат да работят това, което ги влече. Така ще гледат на работата не само като средство за вадене на пари, а и като влечение.*”

* * *

Чувството за перспектива и готовността за трансформация на младите хора е тема, по която подобно на всички останали теми в това проучване, не може да се даде общовалидна оценка.

На въпроса дали чувството за перспектива и готовността за промяна присъстват в нагласите на младите хора от гетото, може да отговори утвърдително: Да, те присъстват, най-малкото защото **перспективата** и **промяната** са функция на младостта. Това е нейното екзистенциално предназначение.

На въпроса, дали гетото подкрепя тези нагласи, също може да се даде утвърдителен отговор: Да, гетото подкрепя преди всичко тази **перспектива** и тази **промяна**, която се вписва в представата на самото гето за себе си.

Дали обществото подкрепя промяната на гетото. На пръв поглед, отговорът е „да”, защото сме приели, че българското общество е **толерантно**. Ще напомним обаче, че

етимологично думата „толерантност” се свързва с разбирането (към което българското общество в по-голямата си част се придържа), че *толерантността* е състояние, в което видимо никой не пречи никому, но и не помага.

Другият отговор, разбира се, е „не”, защото гетото все пак съществува, и защото хората от гетото имат основание да кажат за останалата част от обществото, подобно на Джон Лок: “Ще е трудно на някой, който изглежда твърде незаинтересован за своето спасение, да ме убеди, че е дълбоко загрижен за моето”.

По своя произход гетото е част от структурата на „вертикалното общество”, което по свой образ създава централизирани структури и в самото гето. Това го прави безценна територия за поддръжниците на „вертикалното общество”, които на ниска цена си купуват „обществени ниши”, лесни за управление от дистанция, недостъпни за „случайни” промени и законни интервенции.

Дали все повече хора разбират, че гетата не са бели петна на картата на България и че гетата принадлежат и на хората извън тях? Това са въпроси, за съжаление, на които не можем да отговорим тук, но се надяваме, че подобни проучвания ни приближават стъпка по стъпка към положителните отговори.

МЛАДИТЕ ХОРА ОТ ГЕТОТО

Проучване

© Автор: Илиян Ризов

Отговорен редактор на поредица „Хоризонтално общество“:
Илиян Ризов

Дизайн: Ивайло Георгиев

© Издател: Сдружение „Съучастие“
ISBN 978-954-9686-07-4

© Издател: Сдружение „Съучастие”
ISBN 978-954-9686-07-4